

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

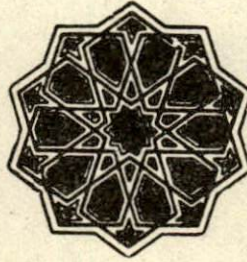

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrîzî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İşarî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI		
	<i>"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri</i>	369
Dr. Bayram AKDOĞAN		
	<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN		
	<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU		
	<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL		
	<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN		
	<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR		
	<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT		
	<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfişkar GÜNGÖR		
	<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ		
	<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI		
	<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI		
Dr. Abdurrahman ACAR		
	<i>Abdülmeccid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSAU		
	<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER		
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)		
	<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

MEZHEPLER VE DİNLER ARASI EĞİTİM VE İŞBİRLİĞİ

Prof. Dr. Beyza BİLGİN

Seksenli yılların başında ders notlarımı yeniden düzenlerken, "Din Öğretiminde Yeni Yönelişler" diye bir bölüm açmıştım. Orada, Türkiye'nin eğitim politikası ve İslam dininin bütünlüğü açısından, okullarımızda din derslerinin mezhepler üstü olarak uygulandığını anlatmıştım.

İslam dini, başlangıcından beri Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanmada bütün insanları birleştirmeyi amaç edinmiş bir dindir ve bu özelliği ile evrenselidir. Müslümanların evrenselliği gözardı ederek mezhep ayrılığını öne çıkarmaları, İslam dininin ruhuna aykırı olur. Mezheplerin doğuşu ve gelişmesi ile ilgili araştırmalar göstermiştir ki, onlar, dinin ilkeleri ile ilgili en doğru yorumu ve uygulamayı bulmak için yapılmış çalışmaların sonunda benimsenmiş olan yollardır.

Mezheplerin niteliği, doğuşu ve gelişmesi ile İslam dininin telkin ettiği evrensel görüşün bütün olarak işlenmesinden, milli ve mezhepler arası eğitim ve işbirliği açısından olumlu sonuçlar alınacağı şüphesizdir. İslam hakkındaki temel bilgi temel eğitim seviyesinde, mezheplerin üzerinde birleşmiş olduğu ana ilkeler açısından verildikten sonra mesleki ve yüksek öğrenimde, şüphesiz daha önce aile içinde, ayrıntılara girilebilir.

Mezhep ayrılıklarının tanınmış olduğu Hıristiyan ülkelerde, devlet okullarında ve kiliselere bağlı okullardaki din derslerinde, öğrenciler ailelerinin üyesi olduğu kiliseye ve mezhebe göre sınıflara ayrılırlar veya ailelerinin bağlı olduğu mezhebin kilise okullarına gönderilirler. Mezhep ayrımına karşı olan ailelerin çocukları için "Ahlak dersi" geliştirilmiştir. Ahlak dersine Etik dersi de denilmektedir. Etik dersi felsefi-teorik anlamda bir ders değildir, o da Hıristiyan değerleri ile damgalıdır ve davranış bilgilerinin yanısıra Hıristiyan din bilgileri de verir, fakat bu bilgiler, mezheplerin özel yorumlarına dayalı olmayan, genel din bilgileridir. Bu sebeptendir ki, mezheplere bağlı olan Din dersi ihtiyaridir, yani öğrencilerin mezheplerden birinin eğitimini almaları mecburi değildir ama, Din ve Ahlak kültürünü almaları mecburidir, bu alanda tamamen kültürsüz yetişmeye izin yoktur, cahillik ihtiyarı değildir.

Türkiye’de Din Bilgisi dersi okullarda mecburi dersler arasında okutulmaya başlanınca (1982), adının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olarak değiştirilmesinin sebebi, bu dersin mezheplerden birini dayatmayacak, aksine mezheplerin hepsine temel olacak, genel bir İslam din ve ahlak kültürü vereceğini garanti etmektir. Bu amaca hangi ölçüde erişildiği tartışılabilir. Fakat Türkiye eğitim politikasının izlediği bu yol, çağına göre önde olan, takdire değer bir yoldur. Çağına göre önde olmaktan neyi kastettiğimi biraz sonra, Avrupa Kiliselerinin yeniden uzlaşma çabalarının örneklerini verdiğim zaman daha iyi anlatabileceğim.

Mezheplere göre ayrı kiliselerin ve derslerin olduğu ülkelerde mezhepler arası ayrılıklar giderek büyümüş, Ortodoks, Katolik, Protestan, Anglikan v.b. mezhepler adeta ayrı dinler manzarası almışlardır. Günün değişen şartları ve yeni ihtiyaçlar ise yeni yönelişleri getirmişlerdir. Din bilimindeki, özellikle Din Eğitimi bilimindeki araştırmalar, mevcut uygulamaların yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Artık tartışılan, din eğitiminin verilip verilmemesi değil, mezhepler-arası, kültürler-arası, hatta dinler-arası eğitimin şeklidir. Değişik din ve kültürlerle bağlı insanların birarada yaşadığı ülkelerde, aynı okula giden çocukların din dersinde, dinlerine veya mezheplerine göre ayrı sınıflarda eğitilmeleri yerine, aynı sınıfta, farklılıklarının bilincine vardırıılarak, nasıl birarada, barış içinde yaşayacaklarının deneyimini kazanmaları daha doğru olmaz mı?

Küçük sınıfların programları, mezhepler ve dinler ile ilgili ayrıntıya girilmeden, bütün dinlerin ve kültürlerin üzerinde birleştiği inanış ve davranış kuralları olarak, öğrencilerin bütününe cevap verecek şekilde düzenlenebilir. İleri sınıflarda ise, yine her mezhepten ve dinden öğrenci bir arada ders görmeye devam eder, fakat bu defa mezhepler ve dinlerle ilgili ayrıntılar gözardı edilmez. Aksine mezhepler ve dinler tanıtılıp inceleme konusu yaptırılarak, onların, hakikati daha doğru olarak tanımlayıp yorumlayarak yaşamak istemekten doğan, dindarlık farklılıkları olduğu vurgulanır. Böylece dindarların, dinlerin ve mezheplerin, aynı hedefe farklı yollardan ulaşmaya çalışmakta birleştikleri farkettirilerek, farklılıklara karşı saygı davranışı geliştirmeleri istenebilir.

Bir öneri: Fenomenolojik Din Öğretimi

Britanya’da, milletler topluluğu halinde yaşamaktan doğan yeni ihtiyaç karşısında din öğretiminde eski yöntemler yetersiz olmuş, yeni yöntem arayışları ve denemeler başlamıştır. Bu ülkede okullar farklı uygulamaları denemekte serbesttirler. Gerçi devletin din öğretimi için de yönlendirmeleri ve resmi öğretim planları vardır. Fakat yine de öğretim kurumları ve öğretmenler farklı yöntemleri deneyebilmektedirler. Britanya’da okulların çoğu, özellikle temel eğitim okulları kiliseye, büyük çoğunluk olarak da Anglikan kilisesine bağlıdır. Birleşik Krallığın başı aynı zamanda Anglikan kilisesinin başıdır. Bu sebeple okullarda öğretim kendiliğinden Anglikan özelliği taşımaktadır.

Devlet yine de laiktir ve devlet okulları din öğretimi yolu ile kiliselerden veya mezheplerden sadece birinin öğretimini yaparak onu savunmaz. Devlet okulları çocuklara nötr, yani mezheplere bağlı olmayan bir Hıristiyan inancı vermek, hatta Hıristiyanlığın yanısıra diğer dinleri de tanıtmak durumundadır. Fakat mezheplere bağlı Hıristiyan okullarında da artık farklı din ve kültürlere mensup ailelerin çocukları öğrenim görebilmektedirler. "Öğrencilerin hepsine Anglikan özelliği verilmeli midir?" sorusu ortaya çıkmıştır. Bu soruya henüz ne okul idareleri ne öğretmenler ortak bir cevap verebilmişlerdir.

Eğitimciler problemin aslında daha da derinlerden kaynaklandığını, bu yüzden fikir ayrılıklarının söz konusu olduğunu söylemektedirler. Problem şudur: Din öğretimi mutlaka bir dinin damgasını taşımalı mıdır? Yani Hıristiyan okullarındaki din dersleri Hıristiyan damgası taşımalı mıdır? Son 20 yıldır Britanya'da en çok tartışılan konu budur. Çünkü aynı tartışma Hıristiyan mezheplerine bağımlı olmak veya olmamak konusundaki fikir ayrılığı için de söz konusudur.

Araştırmalar göstermektedir ki, tek mezhepli veya tek dinli din dersi, genel olarak, öğrencilere sıkıcı gelmektedir. Öğrenciler temas halinde yaşadıkları diğer insanların hayat ve hakikat hakkında nasıl düşünüp neye inandıklarını, kendi düşünce ve inançları ile mukayese edebilmeyi istemektedirler. İşte asıl bu sebepten din dersi için yeni bir yöntem olan fenomenolojik din dersi denenmektedir. Fenomenolojik din dersi ile kastedilen, mezheplere ve hatta dinlere bağımlı olmayan din dersidir. Fenomen, olay, olgu demektir. Fenomenoloji olaylara ve olgulara kuramlardan ve önkabullerden bağımsız yaklaşma yöntemidir. Bu anlamda fenomenolojik din dersi, farklı dinlere bağlı insanların birarada yaşaması olgusunun yarattığı ihtiyaçları karşılama amacı ile ortaya konulmuş bir çalışmadır. Farklılıklar yargılanmadan anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılır ve bunların hepsinin yanyana, barış içinde nasıl yaşayacağı öğretim konusu yapılır. Fenomenolojik din dersine bütün öğrenciler birlikte girerler, mezheplerin ve dinlerin hepsi ayrı ayrı öğretim konusu yapılır, her öğrenci kendi dininin işlenmesine katkıda bulunur.

Fenomenolojik din öğretimi, farklı din ve mezhep mensuplarının dinlerini veya mezheplerini değiştirmeyi değil, onlara Hıristiyan inancını kabul ettirmeyi hiç değil, sadece herkesin kendi dinini öğrenmesini ve diğerlerininkinden farklılıkları ne ise onların farkında olmasını amaçlar, denilmektedir.

Din öğretimini dinler tarihi şeklinde vermeyi öneren görüşler de vardır. Fakat dini tarih bilgisi olarak, antidogmatik bir biçimde öğretmek, soğuk bir öğretim olarak karşılanmaktadır. Böyle bir öğretimde din, insanlık tarihi içinde herhangi bir olay şeklinde ele alınabilmektedir. Buna karşılık mezheplere veya dinlere bağımlı olmayan, fenomenolojik din öğ-

retimi denemesi, müminlerin halihazırdaki duygu dünyasına girmeyi, onların düşünce biçimini izlemeyi, yaşama biçimlerini olabildiğince farketmeyi gerektiren canlı bir öğretimdir.

Fenomenolojik din dersi henüz ideal gelişmesine ulaşmış değildir, fakat gelişmektedir. Bu derste öğrenciler başlangıç olarak, hiç eleştiride bulunmaksızın birbirlerinin dinlerini öğrenmektedirler. Tabii dinlerin yanısıra kültürler de karşılıklı olarak tanınmaktadır. Böylece ileri sınıflardaki, karşılaştırma ve eleştirmelerle derinlemesine öğretime hazırlık da yapılmış olmaktadır. Fenomenolojik öğretim, her din mensubu için, kendi din ve kültürünün bilincine varmak açısından bir imkandır. Ayrıca böyle bir imkan mezhep ayrılıkları sebebi ile karşılıklı içe kapanmayı önlemeye, müminlerin aralarındaki yanlış anlamaları ve peşin fikirleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Dinlere veya mezheplere bağlı din dersinin bu amacı karşılamaya yetmediği ise tecrübe ile sabittir.

Britanya'da okullar yarım gündür ve hıristiyan çocuklar öğleden sonra serbest kalırlar. Müslüman çocuklar ise, ek olarak anadilde kültür dersleri okutmak için, saat 15:00 veya 16:00'ya kadar okuldadırlar. Bundan sonra onlar ikişer saatlik Kur'an kursuna gitmektedirler. Kur'an kurslarının sert havası din dersi için bir dezavantajdır, bunu cami imamlarının çoğu da kabul etmektedirler. Bir çözüm bulmak üzere müslüman cemaatinden bir grup sözcü, İslam din derslerinin de devlet ve kilise okullarında yapılması için müracaat etmiştir. Veliler, okulun derslerinden ayrı saatlerde, program dışı din derslerini benimsememektedirler, öğretmenler de ayrı saatte ders yapmayı istememektedirler.

Fenomenolojik açıdan velilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin istekleri bütünü ile desteklenmektedir. Eğer müslüman öğrenciler için ayrı okullar imkanı bulunmuyorsa, karşılıklı anlayış, hoşgörü ve saygı içinde yapılacak ortak din dersinin değeri öyle büyüktür ki, onun mahzurları katlanılmaya değerdir, demektedirler. Mahzurlar her din için daima aynı büyüklükte olacaktır. Fenomenolojik din dersi şimdilik sadece çok kültürlü ortamlarda, farklı din ve kültürlerden öğrencilerin bir arada öğrenim gördüğü okullarda, bu tür öğrenim için özel olarak yetiştirilmiş öğretmenler yolu ile uygulanmaktadır.

İslam'ın birleşmeye çağrısındaki önceliği

Kur'an'da İslam Peygamberi'nin, peygamberler zincirinin bir devamı olduğu, müslümanların ondan önceki bütün peygamberlere ve onlara verilmiş kitaplara inanmaları gerektiği bildirilmiştir. Allah katında din, Allah'a teslimiyet anlamında bir tektir ve bütün peygamberler bu bir tek olan dinin tebliğcileridirler. Kur'an İslam Peygamberi yolu ile bütün inanları bu bir tek ortak ilke üzerinde birleşmeye çağırmıştır. Üzerinde birleşilmesi teklif edilen ilke, Kur'an'ın tabiri ile, en güzel kelime, "La

ilahe illallah = Allah'tan başka ilah yoktur" ilkesidir. Bu ilkede, Allah ilahlardan birisi veya tanrılardan birisi değildir; Allah, bütün varlıkların varoluş sebebi olan varlığın Arap dilindeki adıdır.

Kur'an'dan önceki kitaplara ve Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere inanmak, şüphesiz onların bütün devirler boyunca ve zamanımızdaki bütün uygulamalarına inanmak demek değildir. Onların, en güzel kelimeye, yani Allah'ın bir ve tek oluşuna inanmakta birleşmeye çağrılmaları da, şüphesiz müslümanların bütün yorumlarına ve uygulamalarına inanmaları anlamında değildir. Tıpkı mezhep farklılıklarına rağmen aynı dinin müminleri olmakta birleştiğimiz gibi, aynı Allah'ın yaratıkları olarak da O'na inanıp teslim olmakta birleşebiliriz.

Bütün varlıkların sebebi, her türlü benzetmeden uzak, bir ve tek olan Yaratıcı'ya inanmakta, O'na en güzel isimleri ve sıfatları vermekte birleşiyoruz. Bazılarımız bu anlamda mümin olmuyor, onlar varoluşu bir Yaratıcı kabulü ile açıklamıyorlar. Fakat onların da varoluş üzerinde herhangi şekilde düşünceleri vardır, onlarla da insan olmakta ve varoluş üzerinde düşünmekte birleşiyoruz. Birbirimizden öğreneceklerimizle kendi inancımızı daha iyi anlamamız mümkün olabilir.

Çağımızda dünyanın küçüldüğünden, insanların birbirlerine yaklaştıklarından söz ediliyor. Fakat dünya eskiden beri aynı büyüklüktedir ve insanlar da eskiden beri bu dünya üzerinde yaşamaktadırlar. Değişen sadece yaşama biçimidir. Eskiden birbirimizden habersiz yaşarken şimdi birbirimizden haberli yaşıyoruz, istesek de istemesek de böyle yaşamak zorundayız. Ulaşım ve iletişim insanlara saklanacak yer bırakmamıştır. Yok etmek, sürgün etmek, temizlemek yolu ile birbirimizden kurtulmamız artık geçerli değildir, çare de değildir; birbirimize katlanmayı öğrenmek zorundayız. Öğrenmek diyorum, çünkü bu gerçekten bir öğrenme işidir.

Avrupa Birliği'ne dinlerden destek

Avrupa'nın siyasi birliği için yapılan çalışmaların dini-kültürel çalışmalarla desteklenmesi prensip olarak kabul edildiğinden beri, orada pek çok farklı kültürlerin, mezheplerin ve dinlerin bir arada yaşanmasının geri döndürülmez bir vakia olduğu kabul edilmiştir. Mezhepleri ortadan kaldırmak veya onlardan birinde birleşmek mümkün olmadığı gibi haçlılık veya misyonerlik zihniyeti ile, orada yaşayan diğer dinlerin mensuplarından kurtulmak da mümkün değildir. Öyleyse ne yapılacaktır?

Pedagoglar, teologlar, din bilimciler ve sosyal bilimciler, politikacılar ve okul yöneticileri birlikte şu soruyu soruyorlar ve üzerinde düşünüyorlar: "Acaba sadece içe kapanma ve yeni düşmanlıklar geliştirme tehlikelerine götüren yol mu vardır; yoksa birbirini tanımak, anlaşmak,

birbirine saygı göstererek, geleneklerini karşılıklı olarak korumak ve geliştirmek için ortaklaşa izlenecek başka bir yol da var mıdır?

Avrupa'da üniversitelerin yanısıra kiliseler de, Avrupa birliğine katkıda bulunmak üzere, Avrupa'da yaşanan farklı mezheplerin ve dinlerin mensuplarını karşılıklı saygı davranışı ile iletişime geçirecek çalışmalar yapmaktadırlar. Mezheplerin ve dinlerin birbirine karşı düşmanlık değil, müminler olmaktan kaynaklanacak bir dostluk davranışı, bir ekümenik hareket içinde ele alınmaları gerekiyor. Bu vesile ile burada önce Kiliseler Birliği ve Ekümenik Hareket hakkında bazı bilgiler vermek, sonra da 23-27 Haziran 1997 tarihinde Avusturya'nın Graz şehrinde düzenlenmiş olan İkinci Avrupa Ekümenik Birleşimi'nden söz etmek istiyorum.

Kiliseler Birliği ve Ekümenik Hareket

Kilise Yunanca ekklesia'dan alınma, toplanılan mekan, meclis anlamında bir kelimedir. Eski Ahit'in ilk çevirisinde bu kelime, Yahudi halkının Tanrı yasalarını dinlemek üzere bir araya geldiği toplantıları belirtmek için kullanılmıştı. Yeni Ahit'te ise bu kelime, hem belli bir bölgedeki hem de bütün dünyadaki Hıristiyan cemaatleri belirtiyordu. Ekümen, üzerinde insan yaşayan her yer, Ekümenik Hareket ise Hıristiyanların dünya çapında işbirliğini amaçlayan, Hıristiyan kiliselerinin evrenselliğini vurgulayan bir çabadır.

Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra dirildiğine, havarilerini ve kendisine bağlı herkesi İncil'i yaymakla görevlendirdiğine inanan Hıristiyanlar bütün yerel cemaatlerin bağlı bulunduğu Kilise teşkilatını kurdular. Birliğini yüzyıllar boyunca koruyabilen Kilise, 1054 de Doğu ve Batı diye ikiye ayrıldı; 16. yüzyıldaki Protestan Reform hareketinden sonra Batı kilisesi de bölündü. Başlangıçta evrensel kilise anlamında kullanılan Katolik (evrensel) terimi de Roma Kilisesi ile özdeşleşti.

Hz. İsa'nın dünyada görünür tek bir kilise, birleşmiş tek bir Hıristiyan cemaati kurmak istediğine inanan bir çok Hıristiyan, kiliselerin birliğini yeniden kurmak çalışmalarından vazgeçemediler. Çeşitli kiliseleri ortadan kaldırmayı değil, fakat tek ve evrensel kilisenin tarihsel köklerini araştırarak, çeşitlilik içinde birliği prensip edinen çağdaş Ekümenik Hareket, 17. ve 18. yüzyıllardaki gelişmelerin sonunda canlanabildi. Misyoner etkinlikleri, aydınlanma, kilise ile devletin ayrılması, din özgürlüğüne saygı gösterilmesi vb. etkinlikler, mezhepler arasında işbirliği imkanlarını ortaya çıkardı. Ulusal Evanjelikler Birliği (1943), Dünya Kiliseler Konseyi (1948), Hıristiyan Birliğini Geliştirme Sekreterliği (1961), Tüm Ortodokslar Konferansı v.b. kurumlaştı.

Katolik kilisesi, tarihinde ilk defa II. Vatikan Konsili (1962-1965) ile, ayrı kiliselerin varlığını resmen tanıdı ve Ekümenik Hareket'i, "Kilise

yaşamını bütünü ile yenileme" olarak tanımladı. II. Vatikan Konsili ayrıca, Hz. İsa'nın bütün insanların kurtuluşu için yeryüzüne geldiğini vurgulayarak, Ekumenik Hareket'in dünya üzerinde yaşayan bütün insanların birliğini ya da işbirliğini ifade edeceğini ilan etti.

İnsanlarla diyalog içinde bulunmak, ihtiyaç sahibi herkese hizmet götürerek adaleti ve barışı sağlamak dinlerin genel yükümlülüğüdür. Fakat hizmet yakından uzağa, merkezden çevreye doğru işlemelidir. Ekumenik Hareket, bu prensibe uygun olarak, dört aşamada düşünülmüş bulunuyor: Birinci aşama, Hıristiyan mezhepleri arasında iletişimi ve işbirliğini sağlamaktadır. İkinci aşama, Hz. İbrahim'e inanmakta birleşen üç ilahi din arasında iletişimi ve işbirliğini sağlamaktır. Üçüncü aşama, hangi dine olursa olsun, inananlar arasında iletişimi ve işbirliğini sağlamaktır. Dördüncü aşama ise, bir inancı olsun veya olmasın, bütün insanlar arasında iletişimi ve işbirliğini sağlamaktır.

İkinci Avrupa Ekumenik Birleşimi

Birinci Avrupa Ekumenik Birleşimi, Avrupa Kiliseler Meclisi ve Avrupa Piskoposlar Meclisleri Konseyi tarafından, 1989 yılında İsviçre-Basel'de "Barış, Adalet ve Yaratılmışın Korunması" sloganı ile gerçekleşmişti. İkinci Avrupa Ekumenik Birleşimi aynı Meclisler tarafından, bu defa Avusturya-Graz'da 23-29 Haziran 1997 de, "Uzlaşma-Tanrı'nın Lutfu ve Yeni Bir Hayatın Kaynağı" sloganı ile gerçekleşiyordu. Kıtaların bütün Hıristiyan mezheplerini biraraya getirmeyi amaçlayan Ekumenik Birleşim, 700 resmi delegeye ilave olarak, 43 devletten 10 000 in üzerinde katılımcı hesabı ile düzenlenmişti.

Birleşimin arifesi olan 22 Haziran pazar yağmurlu bir gündü ve kiliselerdeki pazar ayinleri ile ilk açılışlar yapılmıştı. Birleşime şahsen katılmayan Papa II. John Paul, pazar günü ibadet sırasında mesajını vermişti. Atlantik'ten Urallar'a kadar, Avrupa'nın bütün halklarının, aynı şekilde bütün insanlığın barışa büyük ihtiyaçları vardı. Bölünmüş durumdaki Hıristiyanları kardeşliğe çağıran Papa, ekumenizmin zorluklarından yakınmış, üçüncü bin yılın eşiğinde, Hıristiyanların daha çok birlik ve beraberlik çabasında olmasını dilemişti.

23 Haziran pazartesi güneşli bir gün oldu. Yerel gazetenin muhabiri durumu şu cümlelerle bildiriyordu: "Gökyüzü kendini dostça gösteriyor; gökgürültüsü ve yağmurlu bir gecedен sonra bulut örtüleri yırtıldı ve güneş göründü. Graz kongre binalarının en büyük salonu 43 ülkeden 700'ün üzerinde delegeye dar geldi."

Açılıшта, kiliselerin başkanları özel kıyafetleri ile yerlerini aldıklarında, salon ana baba günü görünümündeydi. İlk defa olmak üzere Yahudi ve Müslüman delegeler de davet edilmişlerdi. Delegelerin oturacakları

yerler önceden ayrılmış olduğu halde, mesela benim için yeniden bir yer ayarlamaları gerekti. Herkes çok önemliydi ve hiç kimsenin, herhangi bir şekilde oturmuş olduğu yer değiştirilemiyordu. Diğer salonlara ve geniş bahçeye hoparlörler konulmuştu, konuşmalar her yerden dinlenebiliyordu.

Kilise başkanlarının yanyana oturmaları, barış içinde bir kilise görüntüsü aksettiriyordu. Açılış konuşmaları ve selamlamalar birleşmiş bir Avrupa beklentisinin yanısıra, açılacak adalet ve barış yolunun Doğu-Batı ihtilafını da, milliyet duvarlarını da aşabileceği umudunu dile getiriyordu; fakat sert eleştiriler ve hayal kırıcı manzaralar da bulunuyordu. Mesela Moskova patriği II. Aleksi'nin, "1989 da Kominizmin çöküşünden beri Doğu ile Batı arasındaki uçurum daha da derinleşmiştir. Yabancı misyonerlerin faaliyetleri devamlı düşmanlık şeklindedir. Ekumen kavramı, kilise üyelerinin çoğunluğunun vicdanında tehlikeli ve hiç de makbul olmayan bir şey olarak yerleşti" sözleri, zirvedeki çatlak olarak gazetelere manşet oldu.

Patrik Aleksi, "Soğuk Savaşın sona ermesinden ve totalitarizmin çökmesinden sonraki yalancı rahatlama savunulamaz şekilde gösterdi ki, pek çok insanın maddi yaşama şartları daha da kötüleşti, ümitler ümitsizliği dönüştü; ideolojik-politik bölünmeden sonra mutlu halklardan ve devletlerden oluşan bir cemaatin ortaya çıkacağı rüyası hayal kırıklığına dönüştü; Batı Avrupa'da entegrasyon genişlerken Doğu Avrupa çöküyor, iktisadi uçurum genişliyor ve derinleşiyor, eski 'Demir perde' yeni bir 'Gümüş perde' ile yer değiştirecek, devletler ve ülkeler arasına kesin bir ayırım çekecektir!" diye devam ediyordu.

Aleksi, ülkesindeki yabancı misyonerlerin mezhep propagandasını proselitizm (Karşı taraftan adam çalma) ve invasion (istila) olarak nitelendirdi. Ona göre, Batı kiliseleri misyonerlik yapacaklarına, yoksulluk içinde acı çeken kardeşlerine diakonik (yardımseverlik) görevlerini yapmalıydılar; çünkü onlar bunun için Allah'a karşı sorumluydular.

Gümüş perde, Graz Birleşimi'ne katılanların birçoğu için bir gerçektir. Mesela öğretim üyesi Achim Cristoph Stoia-Zakel, 30 öğrencilik grubu ile, Romanya'dan Graz'a bütün yolu ancak otobüs ile gelebilmişti. Masraflar, Sibiu Protestan İlahiyat Fakültesi profesörlerinin yurtdışı konferanslarından biriktirdikleri paralarla sağlanmıştı. Achim'e gelecek pek parlak görünmüyordu. Romanya'da kiliselerin yeniden canlanması ile başlayan Katolik ve Ortodoks kiliseleri anlaşmazlığı devam ederken, gelecekte ümitli olması mümkün değildi.

Avrupa Kiliseleri Konferansı başkanı, Anglikan John Arnold, basına bildirisinde, "Avrupa kardeşleşmiş değildir" diyordu, "aynı şekilde onun kiliseleri de kardeşleşmiş değildir. Kiliselerin kendileri uzlaşmamışken,

başkalarını uzlaşmaya çağırmaları bir skandaldır. Atom silahlarının yokediciliği ve genel ihtilaflı durumlardan kaynaklanan korkular, ki bunlar sekiz yıl önce Basel'deki toplantıyı etkilemişti, bugün nihilizm ve milliyetçilikten kaynaklanan yeni korkulara dönüştü. Fakat Graz toplantısının ümit verici yanı da vardır. Bütün Avrupa'dan, özellikle Doğu Avrupa'dan bu kadar çok insanın biraraya gelmesi, Hıristiyanlığın kaynaklarından tazeyici ve kardeşleştirici bir yudum içmek gibidir. Yeniden uzlaşma, insanları yönetmek ve kendinden yapmak için değil, onlara hizmet etmek için, uzun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Uzlaşma dinamik bir kavramdır, geçmişti kapatma değil, fakat değişime ve geleceğe açılma hareketidir."

Aleksis ile birlikte, Birinci Ekumenik Birleşim'in eşbaşkanlarından, Kuzey İtalya'dan Kardinal Martini de Avrupa'nın kaygı verici bir resmini çizmiş ve şöyle söylemişti: "Sekiz yıl önceki katılımcıların çaresizlikle tesbit ettikleri hayal kırıklığına uğramanın yerini aklını başına toplama almalıdır; bugün Avrupa'da yeniden ekonomik bloklaşmalar ve askeri maceralar oluşmakta, moral ve ruhsal çöküşler daha da artmaktadır, bu durum düşündürücüdür; herkesin Allah tarafından rahmet olduğunun anlaşılması, Hıristiyanları, Avrupa ve dünya halkları ve kiliseler için yeni bir hayatın işareti ve aracı kılıyor."

Komünist totaliter sistem zamanında, uzun yıllar zorluklara katlanmış olan Rus kilisesinin zayıf bir durumda bulunduğuna, bu sebeple Ortodoksluk'un yüksek hassasiyet gösterdiğine, ancak zamanla ve açık tavır alışlarla güvensizliklerini aşabileceklerine inanılıyordu. Aslında Moskova'nın ruhanisine teşekkür edilmeliydi. Çünkü bu vesile ile sorunlar masaya yatırılmış oluyordu. Sorunlar bir tarafa itilemezdi, kiliseler bu konuda tartışmalıydılar, barış sloganı kağıt üzerinde kalmamalıydı. Esasen II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri gergin kilise politikaları üzerinde gerçekçi bir çalışmanın eksikliği söz konusuydu.

Çözülen hiç bir sorun yok, fakat barış ve uzlaşma konusunda sessiz kalınmaz

Birdenbire büyük çapta bir ilerleme beklenmiyordu. Fakat birleşme artık sadece kiliselerin değil, müminlerin de ortak isteği ile oluşuyordu, sadece bu bile çok büyük bir şeydi. Kiliseler büyüklerinin ve delegelerin sayısı 700 dü, bu sayı 10 000 in üzerindeki genel katılım içinde çok küçük bir sayıydı.

Avrupa'da ve bütün dünyada savaşlardan çekilen acılar, insanların barışa özlemlerini arttırmıştır. Pek çok bölgede ulusal ve uluslar arası barışa yönelik, çareler arayıcı toplantılar düzenlenmekte, bunların etkilerini sürekli kılacak örgütler kurulmaktadır. Bu çalışmaları tanımak ve barışa eğitim yolu ile nasıl katkıda bulunulacağı üzerinde kafa yorup denemeler

yapmak, bütün eğitim sistemlerinin ve dinlerin görevidir. Böyle toplantı ve çalışmalarından elde edilen en önemli sonuç, dinlerin ve kültürlerin bir arada yaşanmasının, yaşantılarımızı zenginleştirecek, ufkumuzu genişletecek bir imkan olduğunun ifade edilmesidir.

Alman protestan ekumenist Reinhard Frieling, Hıristiyan kiliseler için daha yakın işbirliğine şans taniyordu. Bensheim'de Protestan Mezhepler araştırması müdürü olan Frieling'e göre, bu ikinci birleşim artık birincisi gibi sansasyonel karakter taşımıyordu, fakat kiliselerin ekumenik yolda devam ettiklerini gösteriyordu. Ortak Pazar'dan daha fazla bir şey olması gereken Avrupa Birliği kileselerin yardımına muhtaçtı. Ekumenik hareket içinde yükselişler ve inişler beraberlik davasının yürümesini engellemezdi.

Frieling, şöyle devam ediyordu: "80'li yıllarda Avrupa'da beraberlik davası 'Değişim'in son derece önemli bir bölümü idi. Hatta o zaman beraberlik davası "sağ" ve "sol" arasındaki ideolojik tartışmaların bile önüne geçmişti. Bazı temsilciler hala birleşme davasında grupların ve akımların etkili olabileceğinden endişededirler. Bu konuda protestan anlayışı açısından açıkça ortaya konulmalıdır ki, genel olarak ruhaniyeti ve denildiği gibi laikliği ciddiye alınmanın "sol" ile bir işi yoktur, tam tersine o, kilisenin ve protestanlığın yapısı gereğidir".

Frieling bu İkinci Birleşim için "Uzlaşma" konusunun seçilmesi konusunda sorulunca şu açıklamayı yapmıştı: "1989 değişiminden sonra "Uzlaşma" konusu doğudan ve batıdan, halkların ve kültürlerin barışı ve uzlaşması olarak, sıkıştırıyordu. O zamandan beri çözülen hiç bir sorun yoktur. Fakat deşilen sosyal eşitsizliklerin de güçlendirilmiş olan demokratik ilişkilerin de yoluna devam etmesi engellenemez. Bu arada en çok kadınlar, gençler ve çocuklar, Avrupa'nın büyük bölümünde sıkıntı çekmektedir. Böyle bir durumda, uzlaşma konusunda, Ekumenik Birleşim sessiz kalmaz.

Çeşitliliğin içinde birliği koruyan bir teoloji ihtiyacı

Resmi ünvanı ile "Bütün Ermenilerin Katalikosu Kutsal Karokin I" in açıklamalarını gazeteciler şöyle vermişlerdi: İnanılır şey değil! Egzotik giyimli, tecrübeli, Uzak Urallar'dan, sağlam inancın gururunu taşıyarak geliyor ve batılı gazetecilere, şaşırtıcı bir açıklık ve kesinlikle, ekumenden ne anladığını anlatıyor: 'Çeşitliliğin içinde birliği koruyan, yeni bir teoloji geliştirmeliyiz. Bunu başaramazsak, ekumen için bir şans görmüyorum', diyor. Moskova temsilcisi meslekdaşı Aleksî'nin Roma Katolik kilisesine yönelttiği eleştirilere katılıp katılmadığı sorusuna ise şöyle cevap veriyor: 'Biz bir kaba yarı dolu veya yarı boş olarak bakabiliriz. Onu doldurmak önemlidir, eleştirmek değil.' Görünüşte kaldıramaz olan ritüellerin devamlı değiştiği, Ermeni Katalikosu'nun dört tane kadının or-

tasında oturduğu, bunu 550 yıl önce kimin tasavvur edebileceği, hatırlatması üzerine Karekin, 'Bazı kiliseler sadece inançta taviz vermeme ile hayatta kalabiliyor. Benim fikrime göre, tebliğinde bugünkü hayatla bağlantı kurmayan kilise, kilise zihniyeti içinde hareket etmiyor demektir' şeklinde cevap verdi.

Tek olan hakikat kendini çeşitli şekillerde ifade eder

Kiliseleri birleştirme hareketinin öncüsü, karizmatik, yaşlı (77) Chiara Lubich Hanım, açılış masasında, kilise temsilcilerinin arasında oturuyordu. Onun konuşması, uzlaşmanın ve barışın olmazsa olmaz şartı sevgi üzerineydi ve bu konuşma sık sık alkışlarla bölünüyordu. Hıristiyanlığın en önemli ibadet şekli olan komünyon, bayan Lubich'e göre, ekmeğin ve suyun (şarabın) paylaşılması yolu ile, sadece Hıristiyanlar arasındaki birliği değil, aynı zamanda diğer dinlerin insanları ile de diyalog için kapı açıyordu.

Eğer Hıristiyanlar 3000. yılın eşiğinde, 2000 yıllık tarihlerine dönüp bakarlarsa, içlerine bir hüznün çökerdi, çünkü gördükleri fikir ayrılıkları, çatışmalar ve tartışmalar olurdu. Dikişsiz olarak dokunmuş olan Hıristiyan beden elbisesi, ki o kiliseydi, pek çok yerinden yırtılmış bulunuyordu. Bunun sebebi sevgisizlikti. Bayan Lubich, "Bu kötü durumdan kurtulmak ve yeni bir başlangıç yapmaya güç bulmak için, bakışlarımızı inançlarımızın kaynağına çevirmeliyiz, yani Allah'a, ki O sevgidir; Allah tarafından sevdiğimiz hakikati, bize başkalarını sevmeye yolunu açabilir; bizler yeryüzünde sahipsizmişiz gibi yaşıyoruz, sanki bizim her şeyimizle ilgilenen bir sahibimiz yoktur; fakat O, bizim başımızdaki saçların tellerini bile sayar; O bizi her şeyimizle tanır. Allah sevgisi, bizim bu teveccüh karşısında hiç bir şey yapmadan durmamıza izin vermez. Bizler de bireyler ve kiliseler olarak, O'nun sevgisine cevap vermeliyiz" diyordu.

Üçüncü bin yılının şafağında bu diyalog, karşılıklarına çıkan en önemli ve en acil meydan okumalardan biri idi. Eğer Hıristiyanlar kendi birliklerine diğerlerinin tanıklığını sağlayabilirlerse, daha da önemlisi, İncil'de öğretildiği gibi sevebilmeyi başarırlarsa, diğer dinlerde de var olan sırların görüp keşfetmek için daha fazla ışığa sahip olabilirlerdi. Hıristiyan olmayan dinler de çoğu zaman Hz. İsa'nın ortaya koyduğu gerçeğin birer hüzmelerini yansıttırlardı. Bu keşif onları, daha da yakınlaştıran karşılıklı anlayışa götürebilirdi. Mesela hemen bütün dinlerde ortak altın kuralları vardır. "Sana yapılmasını istediğin şeyi sen de başkasına yap; sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma!" Bu altın kurallara dayanarak, karşılıklı sevgi ilişkisi kurmak mümkün olacaktır.

"Hepsinin ötesinde" diyordu Bayan Lubich, "Hz. İsa'nın çarmıha getirilerek gözden çıkarılmasının sırrı bize bu yolda fırsatlar sağlayacaktır. Hz. İsa'nın kendisini hiçleştirilmesi örneği bizim Asya dinleri ile diyalogu-

muzu sağlayabilir, çünkü onlar kendini hiçleştirme üzerinde dururlar. Bizler de Hz. İsa gibi kendimizi hiçleştirerek onları anlayabiliriz. Hz. İsa gibi yapmalıyız, kendi irademizi değil, Allah'ın iradesini yerine getirmeliyiz, Hz. İsa'nın Zeytin dağındaki acılarını gözümüzün önüne getirmeliyiz. O, acıları ile, insanların Allah'tan ayrı kalmalarını ve birlik olamamalarını aşabildi. Eğer böyle bakabilirsek görürüz ki, çarmıha gerilmiş ve terkedilmiş İsa, bütün yıldızlardan daha parlak bir şekilde ekumen yolunu aydınlatmaktadır. Bakış açımızı, düşünme ve sevme şeklimizi, İncil'e göre yeniden düzenlemeliyiz."

Kiliselerin yüzyıllardır kendi içlerinde katılaştıklarını; katılaştıklarının sebebinin, birbirlerine karşı kinlenme değilse de aldırma ve anlayış eksikliği olduğunu iddia eden Lubich'e göre, "Kiliselerin herbirinde sevgi çoğalmasına ihtiyaç vardır, sevgi akımı Hıristiyanlığı sarmalıdır. Hakikat bir tektir, fakat kendini çeşitli şekillerde ifade eder, çeşitli bakış açılarından açılır ve ifadelerinin çeşitliliği içinde bütün zenginliğini ortaya çıkarır. Bu demek değildir ki şu veya bu kilise ölmelidir, onlardan herbiri birlik içinde yeniden var olmalıdırlar. Bir Hıristiyan birliği, yeni ve sevgi ile damgalı bir diyalog sonunda, bütün dinler arasında bir birliğe imkan sağlayacaktır. Başkasının dinini anlamak, başkasının bedeninde yürümek ve dünyayı onun gözleri ile görmek, Hindu, Budist, Müslüman ne demekse onu anlamaktır."

Bayan Lubich'e göre bir de inanmayanlarla diyalog söz konusu idi. Çarmıha gerilmiş İsa'nın acılarında, diğer insanların çektikleri acılara, onların kalplerine kazınmış olan şeylere ve günümüz kültürünün yarattığı pek çok sorgulamalara cevaplar bulunabilirdi.

Yüzyılın fotoğrafı ve diyaloga yatkınlık

Otel odalarımızın kapısına bırakılan yerel gazeteler hemen bütün sayfalarında bu toplantıya yer ayırmışlardı. Ayrıntılı bilgileri bu sayfalardan izleyebiliyorduk. Filizlenen bir tohum toplantının sembolü idi ve o, toplantıdan haber veren her sayfada görülüyordu. Gazeteler şöyle manşetler atmışlardı: "Uzlaşmanın sesi - Şehrin üzerinde seslerden akseden bir halı!" "Ülkelerin başlıcalarından 22 koro, Graz şehir merkezindeki "Hoş geldin" şenliği sırasında maneviyat dolu bir aksiseda bulutunun içine gömüldü." "Binlerce ziyaretçi, Graz kiliselerinin gönüllü ikramında çabucak kaynaştılar."

Halktan gönüllü kişiler yemek hazırlama işine katılmışlardı. Bunlardan biri şöyle anlatıyordu: "Bu son hafta içinde 84 saat çalıştım. Fakat ne zaman ki kutlamalara gelen insanları gördüm, o zaman anladım: Yorgunlukların bir anlamı varmış, işlerimiz boşa gitmemiş!" Öğrenciler bir örnek kırmızı tişörtleri ile yol gösterme ve danışma görevini yapıyorlardı, yine gönüllü olarak.

En ilginç olanı, dünya basınına geçilen bir fotoğrafın, yüzyılın fotoğrafı olarak gösteriliyor olmasıydı. Fotoğrafta, eyalet başkanı Bayan Waltraud Klasnic, İkinci Avrupa Ekümenik Birleşimi münasebetiyle verdiği öğlen yemeğinde, misafirleri olan ruhaniler, kardinaller, ekselanslar, başkanlar ve Hıristiyan kiliseleri temsilcileri ile birlikte görünüyordu. Yemek masasındaki yerleşim ise bayan başkan için fotoğrafta görüldüğü kadar kolay olmamıştı. Başkan hanım belki aynı masada kabul görebilirdi, fakat Canterbury başpiskoposu evli idi ve onun hanımı da protokole dahildi. Huzursuzluğa yol açmamak veya patrik Aleksî'nin bir itirazına mahal vermemek için, başkan hanım da yerinden vazgeçti ve kendi masasında bir hanımlar grubu oluşturdu.

Hanımlar için ayrı yemek masası uygulamasını Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da düzenlenen İslam Üniversiteler Birliği Kongresi sırasında görmüştüm. Aralarda verilen çay molalarında da hanımlar ve beyler için ayrı masalar oluşturuluyordu. Büyük kongre salonda girişin sağ yanı hanımlara, sol yanı erkeklere aitti ve hanımlar sadece dinleyici idiler. Gezi otobüsünde bir ayırım yapılmamıştı, herkes istediği yere oturuyordu. Graz'daki Avrupa Ekümenik Birleşimi'nde ayrı yemek masası oluşturulması bende, Hıristiyan da olsa Müslüman da olsa dindarlar arasında kadımlar konusunda ortak bir zihniyetin devam ettiğini, bunun diyalog ve işbirliği açısından belki bir avantaj (!), fakat hanımlar açısından bir dezavantaj olabileceği endişesini uyandırdı.

Başkan hanım selamlama konuşmasında, kardeşliğin ve barışın gücüne güvendiğini, Graz'ın ve Avusturya'nın varlığında çeşitli kültürlerin etkisini taşımaktan dolayı diyaloga yatkınlığın bulunduğunu savunmuştu. Patrik Aleksî de cevap konuşmasında, bu ekümenik toplantının sorumluluğuna dikkat çekmiş, gelecek bin yıla hangi yüzle gireceğimiz buna bağlı olacaktır, demişti.

Başkan hanımın, Avusturya'nın varlığında, çeşitli kültürlerin etkisini taşımaktan dolayı, diyaloga yatkınlığın bulunduğunu savunması, benim birkaç yıl önce, maalesef çoktan beri tasarruf tedbirleri sebebiyle yayınlanması durdurulmuş olan Din Öğretimi dergisinde yazdığım "Tarihi tecrübemizden yeni dünya düzenine nasıl katkı sağlarız?" isimli makalemi hatırlattı. 30 mart-2 nisan 1993 de, Avusturya'nın başkenti Viyana'da düzenlenen "Uluslar arası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Konferansı" izlenimlerimi anlattığım bu makalede şu cümleler de yer alıyordu:

"Bugün Avrupa'da, diğer dinlerle birlikte yaşamaktan başka bir çarenin kalmadığı bir dönemde, dindar halkın şüphe ile bakmasına rağmen, yöneticilerin ve aydınların çareler aramaya girişmeleri karşısında Türkiye'ye de görev düşmektedir. Türkiye, asırların biriktirdiği çok dinli yaşama ve yönetme tecrübesine sahip olduğu halde, bugün nedense, dünya karşısında bu tecrübelerini kullanmaktan geri durmakta, insiyatifi, bu

alana yeni el atmış kişilere kaptırmaktadır. Toplumumuz tecrübe birikimi ile günümüz anlayışlarına örnek olmak durumundadır. Avrupalılar çok geç de olsa, birlikte yaşamanın yollarını aramaya başlamışlardır. Bize düşen, onların önlerindeki çetin yola kendimizden bir ışık katmak olabilir. Uluslar arası barış, adalet, insan hakları ve azınlıklar alanındaki faaliyetlere sadece temsilci gönderme seviyesinde kalmak, Türkiye gibi büyük bir ülke için yeterli olamaz, olmamalıdır.”

Bir tohum filizleniyor: Uzlaşma ve Barış

Açılış gününün öğleden sonrasında, Graz şehrinin eski merkezindeki Hürriyet meydanında, bütün katılımcılar ile birlikte gerçekleştirilen ayinde, kendi tanımlamaları ile, bir inanç ve ümit festivali yaşandı. Toplantının sloganlarını taşıyan dövizler, “Tanrı’nın bağıışı ve yeni bir hayatın kaynağı-Uzlaşma ve barış”, “Yaratılışın korunması-adalet ve barış için birlikte” “Avrupa kıtası için daha çok adalet” şeklindeydi.

Güneşin ve yağmurun birlikte yaşandığı Hürriyet meydanında, 40’ın üzerinde Kilise’den 10.000 in üzerinde Hıristiyan ile İslam ve Yahudi temsilcileri, Avusturya Piskoposlar Konferansı başkanı Johann Weber tarafından “Bir tohum filizleniyor; Avusturya sanat, kültür ve dostça yaşantılar açısından büyük bir zenginlik sergiliyor; fakat o, geçmişten ve günümüzden acıları ve ‘açık yaraları’ da tanıyor” sözleri ile selamlandılar. ‘Açık yara’ tabiri, bugün hala savaşlardan acı çeken ülkelere gelen insanlar üzerinde etkili oldu, onlar özellikle bu tabirle ilgilendiler.

Avusturya Kiliseler Ekumenik Danışmanlığı başkanı, Yunan asıllı ortodoks metropolit Michael Staikos temin etti ki, “Biz hizmet için varız, hükmetmek için değil. Aksi halde biz Allah önünde ve tarih önünde, pozisyonumuzu kötüye kullanmaktan hesaba çekiliriz. Şunu acı tecrübe ile öğrenmiş olmalıyız ki, eskinin güce dayanan düşünce tarzları barışa zarar vermiştir. Şimdi ihtiyaç duyulan şey, karşılıklı itibar ve alçak gönüllülüktür.” Staikos İkinci Avrupa Ekumenik Birleşimi’nin amacını şöyle ifade etti: “Kıtamızın bütün insanlarına daha fazla dayanışma, adalet, insanlık ve hürriyet için irade beyanı”. Staikos’un ibadete katılanlardan ricası, “Eğer bizden ümitsizseniz, lütfen uyarıcı sesinizi yükseltiniz, biz de böylece yükümlülüklerimizin peşine düşelim” oldu.

Fener Patriği, Ekumenik patrik Bartholomaios I, bir karışıklık sebebi ile Partikler Zirvesi ile aynı tarihe rastladığı için, Graz Birleşimi’ne gele-memişti, selam mesajında anlayış rica ediyor, Birleşim’e başarılar diliyordu. Eyalet başkanı Bayan Waltraud Klasnik bu defaki konuşmasında, barışın kalp ritmine ihtiyacı olduğunu, fakat Avusturya markının güneydoğuya köprü olma fonksiyonuna da dikkat edilmesini istiyordu.

Graz belediye başkanı Alfred Stingl, Graz'ın toplantı yeri olarak seçilmesinde başlangıçtan beri emeği geçenlerdendi, konuşmasında, ekumen ruhuna "dinler arası diyalogun gücünü ihmal etmeme" konusunda cesaret verdi. Yerel komite başkanı da aynı cesaretle, "Ayrılıklar ve kızgınlıklar kimseye yarar getirmez; çoğunluk yorulsa bile, hiç bir şey ve hiç kimse, hatta hiç bir engelleme barışın yolunu kapatamayacaktır" dedi.

Strazburg'dan gelen bir evanjelik papaz hanım, Elisabeth Parmentier, açılış ayınındeki vaazında "Avrupa, korku ve ümit isimli ikizlere gebedir. Bize korkuyu ve ümidi ayırmak düşmez, onlar bizim insanlığımız içinde birbiriyle ayrılmaz şekilde bağlıdır, fakat ümit korkuyu aşmalıdır. Bunun için biz, daha önceki bir doğum haberine dikkat çekmek istiyoruz. Bu doğum karanlıklarda kalmış, farkedilmemişti. O bir oğuldu ve adı 'Uzlaşma' idi. 1989 sonrasında yaratılan beklenti ve sonunda karşılaşılan hayal kırıklığı yeniden uzlaşmanın kazandıracağı ruh ile, ruhu olan yeni bir Avrupa yaratabilecektir, diyordu.

Elisabeth Parmentier, bir tehlikeye de işaret ediyordu ki, o tehlike kurtuluşu sadece kiliselerin getirebileceğini sanmaktır: "Kilise hiç bir zaman kardeşliği tamamlayabilmiş bir cemaat olamamıştır. Bugün Hıristiyan cemaatleri birleştiren şey, cemaata katılma veya herhangi şekilde beraber olma değildir, fakat sadece ve sadece Allah'ın lutfudur. Bu bize hayatımız için de ölümümüz için de yeter". Diğer konuşmacılar da konuşmalarını yaptıktan sonra, mezheplerin önde gelen temsilcileri ilahiler söyleyerek halkın arasına karıştılar.

Mesaj istatistikten daha önemlidir

Ertesi günkü gazetelerde, Hürriyet meydanındaki ayın, "Etkileyici bir inanç ve ümit festivali", "Hıristiyan inancı ve barıştan uzak dünyada en azından barışı arama iradesi" ifadeleri ile veriliyordu. Haberler arasında, "Avrupa'dan güncel ihtilaflar sürüsü" başlığı altında, kanlı haberler ve barış ihtiyacı içindeki insanların sözleri de yer alıyordu. Haberlerin altında, Hırvatistan ve Bosna'nın çok sayıda barış insiyatifinin merkezinde yer aldığı bildiriliyordu. Bir Hırvat askeri olan İvan Reso'nun "Kine karşı deklarasyon" başlığı altındaki bildirisi şöyleydi:

"Ben Hırvatistan'ın bir köyündenim, burası henüz işgal altındadır. Altı yıl önce savaştan dolayı evimizi boşaltmak zorunda kaldık. Ben asker olarak çoğunlukla ön saflarda bulundum. Köyümün evlerini, sadece birkaç kilometre uzaklıktan görebiliyordum. İçimde birbiri ile çatışan duygular vardı. Bir yanda kendi yaşımdaki diğer genç insanlar gibi yaşama arzusu duyuyordum, diğer yanda katı gerçek vardı: Ateşe verilmiş evler, sürülmüş insanlar ve savaşı sürdürmesi gereken ben. Aynı zamanda arkadaşlarımdan birkaçının karşı tarafta olduğunu bilmem ve düşman olmam zorunluluğu. Onların yüzlerini görüyorum ve kendi kendime soruyorum: Niçin, niçin bu çılgınlık? Savaş sona erdiğinde normal bir hayata başlamayı denedik. Hıristiyan inancının temellerinden hareketle kini

kalplerden çıkarmayı ve yaraların acısını yatıştırmayı ve tabii her gün karşılaştığımız ihtiyaçları karşılamayı. Ben şu tecrübeyi kazandım ki, ancak sevgi buna bir cevap olabilir.”

Gazeteler okuyucu tepkilerini de yayınlamışlardı. İki okuyucunun mektubundan alıntılar şöyleydi: “Çeşitli kiliseler için, üye istatistiklerinde mümkün olduğu kadar çok insanın görünmesi daha önemli oldukça, Hz. İsa'nın mesajındaki emri yerine getiremeyiz ve ilerde 10. Ekumenik Birleşim boş bir tiyatro salonu olarak kalır.” “Teolojik tartışmalardan bağımsız olarak, ben düşünüyorum ki, kiliseler üyelerini, özellikle aktif olmayan üyelerini, ancak İncil yolu ile ulaşılması gereken insanlar olarak görmek yerine, ‘mal’ olarak görmeye devam ettikleri sürece, bir barış imkanına ulaşamayacaktır. İnsanları İncil ile, kendi anlayışları üzere karşılaştırma söz konusudur.”

Barış sadece sözlerle teoride kalmamalı, eylemlerle somut olarak bireylere gösterilmeliydi. Bu tür girişimlerden olmak üzere, Avusturya'dan, Macaristan'dan ve Slovenya'dan, 82'nin üzerinde grup çalışmalarından örnekler sunulmuştu ve bazıları şöyleydi:

On yıldır Hartmannsdorf pazarının ‘atık’ danışmanlığını yapan Klaus Schnalzer, atık ayırma ve atıktan kaçınma için savaş veren biri. Çevrenin korunması ile ilgili tecrübelerini Avrupa Ekumenik Birleşimi çerçevesinde diğer ülkelerin insanları ile paylaşmak istiyor ve onları kilisesine davet ediyor.

Evlilik ve din görevliliği meselesini çeşitli kiliselerin görüşleri açısından tartışmak, Aziz Stefan “Rahibe Kadınlar” teşkilatınca istenmiş. “Boşandıktan sonra tekrar evlenenler” konusunda bir Workshop yapılacak ve bu alanda diğer kiliselerin neler yaptıkları araştırılacak. Azınlıklar için yükümlülükler de İncil çalışmaları ile müşahhaslaştırılacak.

Barış konusu ve onun filmlerde nasıl dile getirildiği veya anlatıldığı, uluslararası “Şiddet-kurban-din” sempozyumunda yer alıyor. Filmler daima toplumların temel yapısındaki şiddeti bir miktar yansıtırlar. Fakat sanat yolu ile filmlerde ihtilafları öne çıkarmak veya arkaya çekmek mümkündür, uluslararası ruhbilimciler bu konuyu tartışacaklar. Böylece Ekumenik Birleşim'in Graz'dan taşması ve diğer bölgelerle aktif olarak bağlanması sağlanmış olacak.

Militan kilise ve sinagog sergisi

Graz Belediyesi'nde “Militan Kilise ve Din” konulu bir sergi açılmıştı. Sergi, Yahudiliği Hıristiyan Sanatı içinde, erken orta çağdan itibaren sergiliyordu. Bütün Avrupa sanat eserlerinden fotoğraflarla gösterilmek isteniyordu ki, Yahudilerin dışlanması 19. yüzyılın Yahudi

düşmanlığından çok evvel başlamıştır. Belediye başkanı Alfred Stingl her iki dinin çözülmesi güç suçlamaları üzerine bir konuşma yapmıştı.

Kadınların sesi artık "ancak hafifçe" duyulmayacak

Avrupa Ekumenik Birleşimi Kadınlar Programı, Kadınlar Bakanı Barbara Prammer hanım tarafından açıklarken anlamlı mesajlar veriliyordu. Çünkü konu kadınların iş alanlarındaki dışlanmışlıkları idi. Konuşmanın odak noktası, kadınlara eşit şans verilmesi, ücretli çalışmada ve ücretsiz, özel ev ve aile hizmetlerinde adil paylaşım idi.

Kadınların çoğunluğunun yaşam kalitesi herhalde eskiden beri rollerin paylaşımına dayanıyordu. Bakan Prammer, "Bu durumda bir şeylerin değişmesi gerekiyorsa, temelden, bünyevi ve toplumsal değişmelere ihtiyaç vardır. Bu kaçınılmazdır, çünkü kadınlar bu rol paylaşımının sonuçlarını hayatları boyunca taşımaktan gına getirdiler" dedi.

Ben bu yazıyı yazarken, Türkiye'de II. Aile Şurası (25-27 Mayıs 1998) yapılabildi henüz birkaç ay oluyordu. Şura'nın Eğitim komisyonu başkanı idim ve sonuç bildirisinde, ev ve aile hizmetlerinde adil rol paylaşımını konusunu dile getirmiştik. Son günkü genel kurulda, raporlar okunurken, rollerin adil paylaşımı cümlesi bazıları tarafından eleştirilmişti. Rol paylaşımı ne demekti, bu çok yanlış anlamalara sebep olabilirdi, erkeğin erkekliği ve kadının kadınlığı gözardı edilmemeli, korunmalıydı. Bu eleştiriye şöyle cevap vermiştim:

"Mesleğimin bir parçası olarak çocukların ve gençlerin sözlerini dinler, davranışlarını izlerim, notlar alırım, böylece onlardan çok şey öğrenirim. Notlarımdan biri bu rol paylaşımı ile ilgilidir. Küçük kızım henüz ana okuluna giderken, ablası ile kendisinin büyüyüp anne olacaklarından söz ediyorduk. Hani adettir ya, kız çocukların anne, erkek çocukların baba olmaya hazırlanılıp özendirilmesi terbiyenin bir parçasıdır. Küçük kızım demişti ki, 'Hayır ben anne olmayacağım, ben baba olacağım, yemekten sonra ablam bulaşıkları yıkayacak, ben gazeteleri okuyacağım!' Buyurun bakalım, her ne kadar sözel olarak kız çocukları anne rolüne özendirmeye çalışsak da çocuk gördüğüne göre karar veriyor. İzlediği anne rolü çocuk için özendirici olmuyor, tam tersine caydırıcı oluyor. Özendirici olmak için, hizmetlerde adil paylaşımı öneriyoruz."

250 sayfalık Graz Birleşimi Düzenleme Takvimi'nde zengin pek çok faaliyet daha vardı. Diyalog toplantıları, İnişiyatifler, Heraringler, Workshoplar, Kadınlar Merkezi faaliyetleri, çocuklar ve gençler için törenler ve zengin kültür programları. Bunların yanısıra üzerinde kolay anlaşılacak konulardan da korkulmamıştı, homoseksüellikten, Yakındoğu, Kıbrıs, Yugoslavya, Kuzey İrlanda gibi politik konulara kadar her alana cesaretle yönelinmişti.

Bu ayrıntılara niçin yer veriyorum

Türkiye’de mezhepler üstü olarak son derecede ileri bir uygulamadan ne yazık ki dönülme eğilimleri vardır. Avrupa’nın çoktandır uyguladığı, fakat zararını görerek dönmeye çabaladığı, “Mezheplere göre din öğretimi”ni miras mı alacağız? Ne kötü bir teşebbüs! Bize düşen, geriye değil ileriye bakarak, çeşitlilikte birliği sağlayacak olan mezhepler arası din öğretimine, daha sonra da dinler arası öğretimi geçmektir. Hıristiyanlık’ın yaşadığı bölünmenin ibret, Avrupa kiliselerinin gösterdiği birlik çabalarının da örnek oluşturması ümidindeyim. Şimdi de benim katıldığım forumu anlatmak istiyorum.

Diğer Dinler ve Kültürlerle Diyalog Forumu

Dinler ve Barış Dünya Konferansı (WCRP)’nin Avusturya Bürosu’nun düzenlemiş olduğu Diğer Dinler ve Kültürlerle Diyalog Forum’unun, benim katıldığım bölümünün başlığı “Geçmiş hatırlatmak ve ondan öğrenmek: Tarihle bir karşılaşma” idi. Amaçlar şöyle belirlenmişti: 1. Şimdiye kadarki dinler arası ve kültürler arası anlaşmazlıklarımızı ve onları çözmekteki başarısızlıklarımızı telafi için çözüm önerileri getirmek 2. Dini ve kültürel mirasımızın ortak ve farklı kaynaklarını tanımak, hatırlamak ve kabullenmek. 3. Çokkültürlü eğitim yolu ile ortak ve farklı geleneklerimizi ve kaynaklarımızı yeniden keşfetmek, farklılıklara saygı göstermek.

Muhtemel sorular şunlardı: Haçlı Seferleri, din savaşları, Shoah-soykırım v.b. hatıraları nasıl iyileştirebiliriz? Düşmanlık imajlarını nasıl ortadan kaldırmalıyız? Kabile dinlerinden sekülerliğe geçiş gözönüne alınarak, Avrupa’nın, çok kültürlü mirası ile Hıristiyan İncil’ini nasıl ilişkilendireceğiz? Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudilerin uzun birarada yaşama tecrübesinden neyi nasıl öğreneceğiz? Aydınlanmadan ve gittikçe artan kilise-devlet ayrışımından neyi nasıl öğreneceğiz? Toplumun çoğunluğunu oluşturanlar azınlıkta ve diasporada olanlardan neler öğrenebilirler? Yeni dini ve seküler hareketlerden kaynaklanan veya onlara yönelik muhtemel düşmanca davranışlar karşısında nasıl bir tavır alınmalıdır?

İncil’den bir ayet bu bölüme slogan yapılmıştı: “... Benimle sizin ve yaşayan her beden sahibi mahlukun arasındaki ahdimi hatırlayacağım...” Tekvin, 9.15.

Başkanın açış ve sunuş konuşmalarından sonraki birinci bölümde iki teoloğun giriş tebliğleri dinlenecekti. Bunlardan biri Vatikan- Dinler arası diyalog Pontifikal Konsili’nden Piskopos Michael Fitzgerald, diğeri Fransa Yahudileri Hahambaşı Rabbi Sirat idi. Tartışmalar ve aradan sonra, üç eğitimcinin, Dr. Abraham (Hollanda), M. Saimir Mile (Arnavutluk), Beyza Bilgin (Türkiye), 15 er dakikalık tebliğleri sunulacaktı.

Michael Fitzgerald'ın zamanını aşan uzun tebliği, diyaloga duyulan evrensel ihtiyaç ve Avrupa'nın buna cevapları konusundaydı. Fitzgerald özetle şöyle söylüyordu.

“Geçmiş unutmak mümkün mü, geçmiş bizi şekillendiriyor. Geçmiş reddetmek kendimizin bir parçasını reddetmek olmaz mı? Yetişkin birisinin çocukluğunu gömmesi mümkün mü? Ancak geçmişin bizi engellemesinin önüne geçilmesi gerekir. Sadece gerçek bizi kurtaracak ve özgürlüğe kavuşturacaktır. Geçmişe bakmak, hatırlamak, öğrenmek ve eğitmek için gerekli olabilir. Avrupa'da İslam ve Yahudiliğin katkıları ile ortak ve zengin bir kültür oluşturulmuştur. Hıristiyan geleneği, geçmişte ve bugünde başka dinlerin de var olduğunu unutturmamalıdır. Avrupa'da Arap-Yahudiler Hıristiyanlıktan önce vardılar. İmparatorluk Hıristiyanlığa geçtikten sonra devletin gücü Yahudilere karşı kullanıldı, din de buna alet edildi.

Aziz Augustinus birlikte yaşamanın çaresini Yahudiler'in daha da zenginleşmesinin önüne geçilmesinde buldu, böylece yahudilerin fiziksel şiddet görmeleri engellenmiş oldu, hepsi göçetmeye başladılar. İspanya-Toledo'da toprak alıp ticaret yapabiliyorlardı. Önce Hıristiyanlar reddedilmişti, kendileri güçlendiğinde aynı şeyi Yahudilere yaptılar. Din kullanılarak düşmanlık alevlendirildi. Haçlı seferleri sırasında, yahudilerin rakamlarına göre, sadece Avrupa'da yaklaşık bir milyon Yahudi öldürüldü. Yahudilerin suçlamaları olduğu gibi, suçlanmaları da vardır. Mesela kendilerinin bir holokost suçlaması var, kendilerine karşı da bir uluslar arası 'Yahudi Komplosu' suçlaması var.

İslam dışardan gelen tehlike olmuş. Arap ve Osmanlı fetihleri de var. Genelde birlikte yaşama seyrek, ancak İslam'ın hükmettiği yerlerde Yahudiler de Hıristiyanlar da yaşamaya devam etmiş. Doğru bilgi edinme komşuya saygı göstermenin en iyi yoludur. Düşmanlık, bilmeden konuşmaya ve önyargı ile bilginin karıştırılmasına sebep oldu. İspanya'da yaşayanlar, Hıristiyan düşmanlığına hazırlık gibi görüldü.

Haçlı Seferleri bir miktar bilgi sağladı ise de, ideolojik rekabet bilgilerin saptırılmasına sebep oldu. Hz. Muhammed hakkında saptırılmış bilgiler aktarıldı. Aziz Peter doğru bilgilenmenin sağlanması için Kuran-ı Kerim'in Latinceye çevrilmesini önerdi. Sonra akılcı fikir yürütme çağrısında bulunuldu. Toledo'da zaten Arap filozofların kitapları okutuluyordu. Üniversitelerde de Arapça ve Yunanca okutulması önerildi ama bu gerçekleşmedi, çünkü o arada Avrupa karıştı. Moğol istilası sonrasında İslam'ın düşüşü başladı. Osmanlı canlanması bile yükselmeyi sağlayamadı.

Rönesans ile İlkçağ Yunan kültürüne geri dönüldü ve Araplar aracılığı ile öğrenilenler unutuldu. Bu arada Amerika keşfedildi, İslam bir

kenara itildi ve unutuldu. Şarkiyatçılar İslam'ı bir gizem olarak gördüler ve İslam mistisizmi ile ilgilendiler. İslam'daki akılcılık emperyalizm hareketinin başlaması ile bir kenara itildi.

Bugün Avrupa'da dinlerin önemi artıyor. Avrupa'daki müslümanların hem sayısı hem de girişkenliği artıyor. Budistlerin de sayısı artıyor. Farklılıkları tanıyarak birarada yaşamayı öğrenmek gerekiyor. Gerçek meydan okuma kilisenin temelini yönelmiş durumda: "Tanrı'nın birliği-insanların birliği" "Cemaatlerden oluşan bir cemaat" düzenlemeleri ile birey ve devlet arasındaki bağ oluşturulabilir. Ancak cemaatler arasında da bağ kurulmalıdır. Hıristiyanlar diyaloga önyak olmalıdırlar."

Yahudi hahambaşı Rabbi Sirat'ın bildirisi, Allah'ın tüm insanlarla ve yaratıklarla olan ahitlerini unutmayaacağı konusundaki Tekvin ayetine dayalıydı. O şöyle söylüyordu: "Hıristiyanlıktaki misyonerlik uygulaması birarada yaşamayı problemlile hale getiriyor. İspanya'daki orta çağ tecrübesi bunun bir örneğidir. Müslümanlık ise Ehli Kitap'ı kabul ediyor. Bütün inananları ateistlerden ayıran ortak noktalar var, yaratılış gibi. Hayatın yorumu, din önemli; farklılıkların yarattığı sorumlulukların üstlenilmesi, sadece dini farklılıkların değil, sosyal ve ekonomik farklılıkların getirdiği sorumlulukların da üstlenilmesi kolay değildir.

Rabbi Sirat, Doğu ve Batı hıristiyanlarının tutumları arasındaki fark ile ilgili bir soruya şöyle cevap verdi: "Doğu Avrupa Yahudiliği ve İslam'ı Batı Avrupa gibi görmüyor. Haçlılar Hıristiyanlığın felaketi olmuş. Doğu Avrupa kendisini Müslümanlara daha yakın görüyor. Doğu Avrupa her iki tarafın da kurbanı olmuş."

Yahudi soykırımı hatıralarının nasıl ele alınacağı, dindar ve laik yahudiler arasındaki diyalog konusunda çalışan Dr. Abraham (Hollanda), "Bir Auschwitz daha olmaması eğitimin temel önceliği olmalıdır" diyordu. Onun teklifi şöyleydi:

"Eğitim barbarlığın önlenmesi için kullanılmalıdır, holocaust (Yahudi soykırımı) öğretilmelidir. Sevgi genel eğitimin bir parçası yapılmalıdır. Sevgisizlik, başkası ile kendini ilişkilendirmemek, kendini başkasının yerine koymamak, sempati duyma eksikliğidir. Başkasının duygularını hissetmek ve bu kabiliyeti geliştirmek gerekiyor. Kişi kendi seçimini kendi yapmayı, çoğunluğun peşinden gitmemeyi öğrenmelidir. Kişinin kendi kendini yönetme kabiliyetinin gelişmesi lazımdır. Eğitim, Auschwitz'in geçmişimizin bir parçası olduğunu verebilmelidir. Auschwitz'in tarihi yeniden yazılmalıdır. Auschwitz aynı şekilde olmasa da bir şekilde yeniden yaşanabilir, farklı ve ayrı olan başkalarının da başına gelebilir.

Eğitimci kendini Auschwitz'i yapanların yerine koymalıdır. Auschwitz'i yapanlardan başka Auschwitz'de kurban olanlar ve olanları gör-

mezden gelenler de vardı. Eğitimci kendisini bunların yerine koymalıdır. Eğitimci, şiddetin mekanizmalarını ve motivasyonunu bulmaya ve anlamaya yönelmelidir. Yoketmenin yapısını öğrenmeye çalışmak, yıkıcı yapıları hem anlamaya çalışmak hem de onlardan bağımsız hareket kabiliyetini muhafaza etmek gereği vardır. Hem eğitim, hem de genel anlamda kamunun bilgilendirilmesi gereklidir.”

Dr. Abraham, konusunun ağırlığı ile sık sık heyecanlanıyor ve bildirisini okumakta zorlanıyordu. “Eğitimciler soykırım ile ilgilenmelidirler” diyordu, “Auschwitz hem insanın ne kadar kötü olabileceğini, hem de başkalarına yardım ederek ne kadar yücelebileceğini öğretir. Anlaşmazlıkları ve çatışmaları diyaloga çevirmek gereklidir, çünkü bazı anlaşmazlıklar çözülemeyecektir. Reddetmek, unutmak ölümlerin mezarlarını yıkarak, suçu yoketmek, ölenleri tekrar yoketmek demektir. Beni davet etmenizi bunu değiştirme çabasına bir işarettir. Bunun için teşekkür ediyorum.”

Roman temsilcisi gelmedi, onun bildirisi okundu. Romanların pek çok değişik dini kabul ettiklerinden, kendilerini dinlerin ve kültürlerinin birleştirdiğinden bahsediyordu. Onların haccı bütün dinlerden olan Romanların biraraya gelmesi ile oluyormuş. Romanlar bölünme sonrasında Yugoslavya’dan kaçmak zorunda kalmışlar. Amerika’daki Romanlar tarikat kimliğine bürünüyorlarmış. Tek bir Tanrı, adalet, hakikat ve yaşam üzerinde duruyorlarmış.

Sıra bana geldiğinde, başkan beni, “Prof. Beyza Bilgin, Türk üniversitesinde İslam öğreten, Avrupalılara İslam konferansları veren bir müslüman kadın olarak, tecrübelerini anlatacak” diye takdim etti. Benim bildirim, İslam’ın başlangıçtaki birlik çağrısı ve Ehli Kitap kavramına dayanıyordu ve özetle şöyleydi:

“İslam’ın Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe karşı özel bir tutumu vardır. Bu özel tutum Hıristiyanlar ve Yahudiler için meçhul kalmamalıdır. Müslümanlara göre, her üç din de vahiy ürünü olan kutsal kitaplara sahiptirler ve bu sebeple onlar kafirlerden ve müşriklerden ayrılırlar, onlar ‘Ehli Kitap’lılar.

Maalesef müslümanların hıristiyanlara karşı bir güvensizlikleri de vardır. Müslümanlar, Hıristiyanların misyonerlik hareketlerinin hiç bir zaman sona ermeyeceğine, ancak şekil değiştireceğine inanmışlardır. Bu inanç ile onlar, Hıristiyanlar karşısında kendilerini daima tetikte tutmak isterler. Müslümanların bu kanaatleri hiç değişmemiştir. Hıristiyanlar Müslümanlara karşı misyonerlik yapmayacakları hakkında kesin teminat vermelidirler.

İslam dünyası günümüzde, Batı'nın kültürel meydan okuyuşu karşısında nasıl bir tutum takınılacağına arayışı içindedir. Çünkü Müslümanlar, dünyaya yön verebildikleri, üstün bir bilimsel-politik dönemi yaşamışlardır. Fakat onlar bu üstünlüklerini kaybetmişlerdir ve bunu bir türlü kabullenememektedirler.

Memnuniyet verici olan husus şudur ki, bugün artık bazı Avrupalı eğitimciler gerçekleri söyleyip yazmaktan çekinmemektedirler: Avrupa, tanıdığı ilkçağ felsefecilerini İslam kütüphanelerine borçludur. İslam olmaksızın Avrupa düşünce akımları ve aydınlanma düşünülemezdi. Tarihi olarak ortaçağ Hıristiyan-İslam karşılaşması sona erdirmiştir. Doğu ile Batı arasındaki bilimsel uzaklık aşılmalıdır. Müslüman öğrenciler öğrenmelidirler ki, Batı'daki bilimsel gelişme ve aydınlanma, aynı zamanda onların kendi kültürlerinin katkısı ileler. O gelişmenin ve aydınlanmanın içinde kendilerinin de payları vardır. Onlar bu payı unutmazlarsa, ona yeni katkılarda bulunabileceklerine inanırlarsa, onu gayri islami olarak görmezler ve kendileri için yeni bir aydınlanmayı başarabilirler.

Şüphesiz bu tarihi-bilimsel gerçekler Hıristiyan öğrencilere de öğretilmelidir. Eğer onlar da İslam kültürünün kendi kültürlerine katkısını bilirlerse, bu onlara, İslam'a bir din ve kültür olarak saygı ile bakmayı sağlayacağı gibi, onların Müslüman öğrencilere bakışlarını da değiştirecektir. O zaman belki Müslüman ve Hıristiyan gençlerden bir bölümünün şiddete başvurması gerekmeyecek, insanlar olarak kimliklerini ve ihtiyaçlarını saygı ile karşılamaya ve yardımlaşmaya yöneleceklerdir. Hıristiyanların ve müslümanların yeniden karşılaşması, bize yeni bir uzlaşma ve barış çağını açabilir, kim bilir! Şüphesiz bunun için hep birlikte dua da etmeliyiz."

Uzlaşma yolunda karşılıklıktan fazlası

İkinci günün akşamında, pek çok olan yan faaliyetten birini seçmek için programa bakınca, papaz Heinz Klautke'nin ismini gördüm. Heinz Klautke, İstanbul'da uzun yıllar papazlık görevi yapmış, şimdi Hannover'de Hıristiyan olmayan dinler ile ilişkiler masasında çalışan, bizim fakültemizde de konferanslar vermiş olan biridir. Eşi Türk minyatürlerini de değerlendiren sanatkar ve Türk dostu bir hanımefendidir. O programa gitmeye karar verdim.

Salonda Almanca, İngilizce ve Fransızca anlamaya göre gruplara ayrılmamız istendi. Her grupta, diğer dillerden biri ile konuşulduğunda tercüme edecek kişiler seçildi. Böylece herkes konuşulana anlayacak ve katkıda bulunmak istediğinde bunu başarabilecekti. Önceden bir metin hazırlanmış ve üç dilde çoğaltılmıştı, bunları dağıttılar. Metnin başlığı "Uzlaşma yolunda karşılıklıktan fazlası - Müslümanlarla adalet, barış ve sevgi içinde yaşamak üzerine düşünceler" idi. Burada öncelikle "Karşılık-

lilik" kavramı üzerinde duruluyordu. Karşılıklılık, kısas anlamına gelebilirdi. O zaman ilişkiler, "Sen bana nasılsan ben de sana öyle" ahlakına indirgenirdi. Fakat bunun ötesine geçilmeliydi.

Avrupa Kiliseler Konferansı ve Avrupa Piskoposlar Konferansı Kon-sili'nin birlikte oluşturduğu "Avrupada İslam Komitesi" düşünmeye bu karşılıklılık kavramı ile başlamış, Hıristiyanlarla Müslümanların kişisel ve özel hayatlarında karşılaştıklarında nasıl davranacakları ile ilgili pek çok güzel öğüt vermiştir. Komşu, meslekdaş, arkadaş ve vatandaş olarak Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında karşılıklı saygı ve dostluk için pek çok fırsat oluşmuş, aralarında iyi ilişkiler kurulmuştur. Fakat kamusal alanda araştırıldığında, sadece olumsuz sonuçlar ortaya çıkıyor, bunun sonrasında da karşılıklı ilişkiler zarar görüyor. Metin özetle şöyle devam ediyordu:

"Karşılıklılık kelimesi kullanıldığında kastedilen, karşılıklı saygıya ve yardıma dayalı bir ilişkidir. Yoksa bir inanç grubunun diğerine yaptığı adaletsiz ve katı davranışın diğer grubun aynı şekilde davranışı ile karşılanması kastedilmemektedir. "İslam ve Hıristiyanlık" veya "Müslümanlar ve Hıristiyanlar" yerine sürekli "İslam ve Batı" hakkında yazılır ve konuşulur. Oysa İslam dünyası Müslüman toplumların bütünü demek olmadığı gibi, "Batı"da Hıristiyan toplumların bütünü demek değildir.

Müslüman toplumlardan da bazıları çok dinlidir ve hepsi de radikal üyelerince kamusal alanda, mesela hukuk sisteminde, yeterince İslami olmadıkları için eleştirilmektedirler. Müslümanların kiliselere yönelik şikayetlerinden biri, müslümanların kendi Müslüman toplumlarını, mesela İslam Hukuku olan Şeriat'a geçerek 'daha Müslüman' yapma denemelerine, Hıristiyanların karşı çıkmalarıdır.

Her iki dinin cemaatlerinde kaynağından gelen bir benzemezlik (asimetri) söz konusudur. Hz. İsa siyasi gücü reddetmiş, Yeruşalem'de, Roma siyasal gücü tarafından çarmıha gerilerek idam edilmiştir; Hz. Muhammed ise Mekke'den göç etmiş ve Medine'de kendi devletini kurmuştur. Ayrıca fetihler, haçlı seferleri, sömürgecilik, iktisadi ve kültürel üstünlükler ile tarihin ağırlığı da hesaba katılmalıdır.

Kur'an'a uygun davranmak veya İncil'e uygun davranmak meselesine gelince, fakat her şey kutsal metinlerin herhangi durumda nasıl yorumlandığına bağlı değil midir? Kutsal kitaplarına uygun yaşadığını iddia edenlerin, ondan ne anladıklarına kendileri karar verebilmelidirler. Böyle olunca, eğer her iki dinin cemaatleri birlikte yaşamak için olumlu yollar bulmak istiyorlarsa, her iki kutsal kitabın yorumu için, bir zemine veya belki de ortaklaşa kabul edilmiş bazı prensiplere ihtiyaç olacaktır.

Avrupa'da pek çok insan İslam'ı az gelişmiş ve geri görmeye devam ediyor. Hıristiyanlarla müslümanları uzlaştırmanın temel ve uzun vadeli görevi, Hıristiyan ve Müslüman liderleri eğitmektir. Pek az kimse Kur'an'daki, İslam düşünce kültüründeki ruhaniyet, felsefe ve sanat zenginliğinden haberdardır. Pek az kimse, Avrupa'nın tarih, felsefe, sanat, mimari, optik ve tıp alanındaki gelişmesinde, İslam toplumuna olan tarihsel borcunu kabullenmektedir. Her iki tarafta da, eğitim sistemlerinde ve medyada kendini gösteren, ciddi bir bilgi ve anlayış noksanlığı sorunu vardır. Bu durum ciddiye alındığında, bir kısım Batı medyasında İslam'ı canavar gösterme alışkanlığı gerçekçiliğe dönüşebilecektir. Bizler meslekdaşlarımızla birlikte bu tür bir terbiyeye kendimizi adanmış bulunuyoruz. Gerçek bilginin yerini hiç bir şey tutamaz. Bizler kiliselerimiz üyelerine düşmanlığa değil uzlaşmaya götürecek bir İslam anlayışı sunmak için çabalyoruz.

İslam'ı anlamak yetmez, sadece anlamak, Müslümanlarla ve onların Avrupa'daki varlığının ortaya çıkardığı konularla meşgul olmakla aynı şey değildir. Müslümanların bir dini cemaat olarak hukuken tanınması, iş, eğitim, iskan v.b. alanlarda din yüzünden farklı davranılmasının hukuken engellenmesi, kamu görevlerine seçilme, dini yayın yapma hakkı ve Müslüman okullara devlet fonunun sağlanması gibi eşit vatandaşlık haklarından yararlandırılması bunlardan bazılarıdır. Devletlerin kendi tarihlerinden ve dine karşı genel tavırlarından kaynaklanan nedenlerle değişik tepkiler verecekleri daha pek çok konu vardır."

Toplantıda Bulgaristan'dan gelmiş bir delege de dinlendi. Bu delege diyordu ki, "Biz diyalog yapmıyoruz, çünkü diyaloga ihtiyacımız yoktur, biz bir aile gibi yakınız birbirimize. Osmanlı idaresinde de böyleydi bu, Rusya." İsviçre temsilcisi bir genç hanım da eğitim üzerinde yoğunlaştıklarını anlattı: "Derslerde ve kurslarda bir dini anlatan tek bir kitap yerine farklı dinleri anlatan bir kaç kitap okutuluyor, bazı bölümler herkesin kendi dini ile ilgili oluyor, bazı bölümler de birlikte işleniyor. Böylece her din aynı derste işlenebiliyor. Kendi inancını güçlendirme, diğerine katlanmayı kolaylaştırıyor."

Ben bir haftalık Birleşim programının sadece ilk iki gününe katılmıştım. Birleşim'in sonuncu pazar günü kiliseler cemaatleri ve papazlar şehrin büyük meydanında kapanış ayini yapacaklardı; Komünyon denilen bu ayinde 10 000 in üzerindeki katılımcılara kutsanmış ekmek ve içecek sunulacaktı.

Sonuç

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Din Eğitimi Anabilim Dalı olarak, yüksek lisans ve doktora seviyesinde, 1988 yılından beri, Türkiye'de ilk defa olmak üzere "Kültürler arası eğitim" ve "Din öğretimi"

minde yeni yönelişler” derslerini başlatmış bulunuyorum. Hem Türkiye’deki İslam anlayışları ile, hem de diğer dinlerle ilişkilerimizde bu dersin yardımcı olacağına inanıyorum.

Türkiye’de artık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde mezhepler üstü tutum ve davranışın yanısıra mezhepler arası tutum ve davranışa geçme zamanı gelmiştir, kanaatindeyim. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının ve diğer derslerin kitaplarının bu zihniyetle gözden geçirilmesi gerekecektir. Sadece okullardaki ders kitaplarının değil, cami vaaz ve hutbelerinin de bu doğrultuda yeniden yapılanması bir ihtiyaçtır. Merkezde Din İşleri Yüksek Kurulu ve İlahiyat Fakültelerinin, vilayetleri de müftülerle din görevlilerinin ortak çalışmalar yaparak yeni ihtiyaçlara uygun yeni bilgiler ve davranışlar geliştirme çalışmaları başlamalıdır. Barışın ve hoşgörünün gerçekleşmesi için, doğru bilgiye ve ilgiye dayalı yeni davranışlar geliştirmeyi eğitimimize katmalıyız.